

МОНГОЛ УЛСЫН ТУСГААР ТОГТНОЛ БА ГАДААД БОДЛОГЫН ТУЛГЫН ГУРВАН ЧУЛУУ

Залгамж гурван цагийн хэлхээнд

*Хэрээд Жамсрангийн Баясах *
Сүлдэт Раднаасэдийн Төрдалай **

Монголчууд тэртээ 1911 оны 12 дугаар сарын 29-ний өдөр Чин гүрний эрхшээл нөлөөнөөс салж, туурга тусгаар улс юугаан сэргээн мандуулсан түүхт өдрөөс хойш 106 он улирчээ.

XX зуунд болж өнгөрсөн 1911, 1921, 1990 оны түүхэн хэрэг явдлууд нь Монгол Улсын тусгаар тогтнол, хөгжил дэвшлийг нээсэн түүхэн оргил үеүүд байв. Монгол Улсын тусгаар тогтнол бол үе үеийн Монголын ард түмний амь бие, итгэл, сэтгэл, зүтгэлээр бэхжин тогтносоор ирсэн юм. Түүнээс гадна мөнхийн хөрш Орос, Хятад гүрнүүд болон дэлхийн бусад гуравдагч орнуудын хүчин зүйл ч шийдвэрлэх нөлөөтэй байсныг бидний туулсан түүх гэрчилнэ.

Улс орны гадаад харилцааны тулгын гурван чулууг манай ард түмний эрхэм дээд язгуур эрх ашигтай тэнцвэржүүлэн зохируулж, Монгол төрийн гал голомтыг өнөд бадраах төрийн залгамж бодлого түүхэн аль ч цаг үед амьд оршоор байсан, цаашид ч мөнх оршоор байх болно.

*Ж.Баясах. ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн захирал, профессор, доктор Sc.D
e-mail: bayasakhjk@gmail.com

* Р.Төрдалай ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, докторант

Энэхүү өгүүлэлдээ бид Монгол Улсын тусгаар тогтнолд гадаад бодлогын тулгын гурван чулуу болох хөрш хоёр их гүрнүүд болон гуравдагч орнуудын хүчин зүйлс өнгөрсөн, одоо, ирээдүй гурван цагийн хэлхээнд хэрхэн нөлөөлж буй тухайд эрхэм Та бүхэнтэй санал солилцож, эргэцүүлэн тунгааж явдаг зарим бодлоо товч боловч хуваалцахыг зорилоо.

1. XX зууны Монгол улсын гадаад бодлогын түүхэн нөхцөл

XX зуун бол Монгол үндэстний тусгаар тогтнолоо сэргээн тунхаглах, бэхжүүлэн хамгаалахын төлөөх тэмцлийн зуун байсан бөлгөө. Улс гэрээ хэмээх монголчуудын үндэсний үзэл санаа нэгэн үед их гүрнүүдийн улс төр, геополитикийн ашиг сонирхолтой зөрчилдөх, нэгэн цагт зохицон эвлэрэх зэргээр агуулга, хэлбэрийн хувьд хувьсан өөрчлөгдсөөр Монгол үндэстний тусгаар тогтнол, улс орны замнал хувь заяанд энэ нь түүхэн нөлөө үзүүлсээр иржээ.

Аливаа улсын оршин тогтнохуй нь гадаад орчин, дотоод байдал гэсэн хоёр хүчин зүйлийн нөлөөллөөс хамаарч байдаг. Гадаад орчны нөлөөлөл нь тухайн улсыг хүрээлж буй улс орнуудын болон тухайн улсын үндэсний ашиг сонирхол хоорондын харилцаа, шинж агуулгаас үүсдэг тул Монгол улсын хувьд үндэсний аюулгүй байдал нь олон улсын нөхцөл, нэн ялангуяа хөрш хоёр орны хүчний болон эрх ашгийн тэнцвэрт байдлаас ихээхэн хамаарч иржээ. Үүнийг Монгол Улсын туулж өнгөрүүлсэн түүхэн үйл явц тод харуулдаг ба одоо ч энэ байдал үргэлжилсээр байна.

XX зууны Монгол Улсын тусгаар тогтнолд Орос, Хятад хөрш орнуудын түүхэн нөлөө шийдвэрлэх байр суурийг эзэлсээр ирсэн. Ингэснээр монголчууд өнгөрсөн зуунд ЗХУ-ын ашиг сонирхол, нөлөөний хүрээг хүлээн зөвшөөрч дагасан билээ. Гэвч гуравдагч орнуудтай харилцаа тогтоох эрмэлзлэл Монгол Улсад ямагт байсаар иржээ.

Түүхийн туршид Монгол улсын тусгаар тогтнол, аюулгүй байдлын амин чухал асуудлууд зөвхөн хоёр хөршөөс хамаарах бус дэлхийн бусад орноос хамааралтай байх нь чухал гэсэн үзэл санаа бүрэлдэн буй болжээ. Энэ үзэл баримтлал нь ямар нэгэн онол урсгалын үндсэн

дээр бус харин түүхэн нугачаан дунд амьдралын эхээр буй болсон үзэл санаа байсан юм.

Хэдийгээр 2011 онд шинэчлэн батлагдсан Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлалд анх удаа албан ёсоор томъёологдсон боловч “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлого Монгол Улсын гадаад бодлого дахь шинэ зүйл огтоос биш юм.

1911 онд Олноо өргөгдсөн Монгол улсын Засгийн газар АНУ, Япон, Их Британи, Герман, Франц, Голланд зэрэг улсын Засгийн газарт хандан захидал илгээж, тусгаар тогтнолоо хүлээн зөвшөөрүүлэх, худалдааны болон бусад харилцааг хөгжүүлэх санал тавьж байжээ.

Энэ бүхэн Гуравдагч орнуудад албан ёсоор хандсан 106 жилийн өмнөх дипломат оролдлого байлаа.

1920-1930 онд Монгол улс АНУ, Герман, Япон зэрэг Өрнө, Дорнын олон улс орнуудтай худалдаа, боловсролын харилцаа тогтоож, тэдгээр орнуудын хөрөнгө оруулалттай үйлдвэр, аж ахуйн газрууд Монгол улсад үйл ажиллагаагаа явуулж, монгол оюутан сурагчид Европт боловсрон суралцаж байлаа. Гэвч энэ байдал дотоод, гадаадын хүчний шахалт дарамтын улмаас удаан үргэлжлээгүй юм.

1928-1990 онд манай улс ЗХУ болон социалист системийн хүрээлэлд багтсан тул “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлого явуулах түүхэн хэрэгцээ шаардлага, боломж, бололцоо байсангүй. Гагцхүү 1990 оны хувьсгалын дүнд ардчилал, шинэчлэлийн замд тууштай орсон цаг үеэс манай улс өөрийн бие даасан, нээлттэй, олон тулгуурт гадаад бодлого явуулах боломжтой болжээ.

Монголчууд хөрш ОХУ, БНХАУ-тай найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхийн зэрэгцээ гадаад бодлогын тулгын гурван чулууг тэнцвэржүүлэх бодлогыг хамтад нь баримталж, ХХ зууны эхнээс гуравдагч хөршөө хайж эрэлхийлж байсан түүхэн туршлагаа дахин сэргээв. Гэвч гуравдагч хөршийн бодлогыг цэгцтэйгээр ойлгох, бодлогын түвшинд томъёолох, боловсруулах талаар авч үзсэн үе бол яахын аргагүй 1992 оны Ардчилсан Үндсэн хуулийн үзэл санааны дараах он жилүүдтэй холбогдож байна.

Монгол Улс мөнхийн хөрш их гүрнүүдтэй харилцах мянганаар тоологдох баялаг уламжлал, түүхтэй орон. Харин ХХ зууны түүхэн

нөхцөл сургамж, Монгол Улсын үндэсний эрх ашигаас улбаалан гуравдагч орнуудтай харилцах бие даасан үзэл баримтлал, бодлогоо олж авчээ.

Гэвч эцсийн дүндээ улс орныхоо үндэсний ашиг сонирхлын тэнцвэрийг буй болгохыг зорьсон гадаад бодлогын тулгын гурван чулууны тэнцвэрт бодлого нь Орос, Хятад улсуудтай харилцаагаа хэрхэн тасралтгүй хөгжүүлэхээс ихээхэн хамаарна. Энэ нь бид хоёр хөршийнхөө амин чухал эрх ашгийг хэрхэн харгалзан үзэхээс шалтгаалах нь тодорхой байна. Тийм ч учраас Монгол улсын гадаад бодлогыг Хөрш улсууд- Монгол улс-Гуравдагч хөрш орнууд гэсэн цогц утгаар нь хөгжүүлэх нь үр дүнтэй байх болно.

Энэ дашрамд зориуд өгүүлэхэд, Хөрш болон Гуравдагч орнуудаас Монгол Улсын тусгаар тогтнолд үзүүлсэн түүхэн нөлөөлөл, хүчин зүйлс, цаашдын төлөвийг судлахад энэ чиглэлд явуулсан манай улсын түүхчдийн судалгаа суурь болсоор иржээ. Үнэхээр ч өнөөдөр 106 жилийн ойг нь ёслон тэмдэглэж байгаа энэхүү үйл явцын түүхэн нөхцлийг ухааран ойлгохгүйгээр цаашдын зөв бодлого, үзэл баримтлал, үйл ажиллагаа ончтой явагдаж чадахгүй нь хэн бүхэнд тодорхой юм.

Нэрт түүхч Л.Дэндэв, Магсар хурц, Хэрээд Л.Жамсран, Ц.Пунцагноров, Ш.Сандаг нараас эхтэй 1911 оны үндэсний тусгаар тогтнолын түүхийн судалгаань өдгөө шинэ цагийн онол, аргазүйн хандлагаар баяжин хөгжсөөр О.Батсайхан, Ж.Урангуа, Ц.Батбаяр, Т.Төмөрхүлэг, Р.Болд тэргүүтэй эрдэмтэдөөрсдийн олон бүтээлд XX зуунд хөрш болон гуравдагч орнуудаас Монгол Улсын тусгаар тогтнолд үзүүлсэн түүхэн нөлөөлөл, хүчин зүйлийг тодруулан судалж дүгнэлт өгсөн байна.

Социализм байгуулалтын жилүүдэд цаг үеийн шаардлагаар эл асуудлын мөн чанарыг бүрэн утгаар судлах, олон нийтэд хүргэх байдал хязгаарлагдаж байсныг бид мэднэ. Гэвч энэ бол зөвхөн Монгол оронд байсан “зовлон” биш ээ. Дэлхийн социалист системийн орнууд бүгд л энэ замыг туулсан юм. 1960-1970-аад оны эхээр манай түүхчдийн дундаас орон судлаач, олон улсын харилцаа судлалын үндэсний боловсон хүчин анх бэлтгэн тусгайлсан мэргэжлийн байгууллагыг бий болгожээ.

Ирэх 2018 онд манай ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн хамт олон энэхүү түүхт үйл явдлын хагас зуун жилийн ойг ёслол тэмдэглэхээр бэлтгэж буйгаа Та бүхэнд энэ өдөр хүндэтгэлтэйгээр дуулгахдаа таатай байна.

Монгол Улсад 1990-ээд оноос өрнөсөн ардчилал, чөлөөт зах зээлийн харилцааны үйл явц амжилтад хүрч, тус улс 1992 онд шинэ Үндсэн хуулиа батлан гаргаснаар Монгол Улсын гадаад харилцаа нэн шинэ агуулгаар баяжин хөгжих замд орж, нээлттэй, олон тулгуурт, эрх тэгш гадаад бодлогыг явуулах болсон билээ. Өөрөөр хэлбэл, 1911, 1921 оны үндэсний хувьсгалаар дэвшүүлэн тавьж, он цагийн ээдрээ нугачаанд сарнин замхарч, түүхийн сорилт, шалгуурт шалгагдсан монголчуудын улсын дайтай улс байх язгуур ашиг сонирхол бүрэн утгаараа хэрэгжих үүд хаалга энэ үеэс бидний өмнө нээгдсэн байна.

Гадаад бодлогын дээрх үзэл баримтлал, олон талт харилцааны үр хаялга нь Монголын түүх, орон судлал, олон улсын харилцааны хөгжлийг шинэ шатанд гаргав. Өнөөдөр эрдэмтэн бидэнд гадаад харилцааны олон талт асуудлаар орчин үеийн онол, арга зүйн бодит хандлага, чиглэл бүхий судалгааг явуулах, бодит үнэлэлт дүгнэлт өгөх, гадаадын эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллагуудтай өргөн агуулгаар хамтран ажиллах түүхэн боломж нээлттэй болжээ.

2. Монгол Улсын өнөөгийн гадаад бодлогын “Тулгын гурван чулуу”

Монгол Улсын хойд хөрш ОХУ ньдэлхийн хамгийн том газар нутагтай, цөмийн зэвсэгтэй сэргэн мандаж буй гүрэн бол, урд хөрш БНХАУ¹ дэлхийн хамгийн олон хүн амтай, цөмийн зэвсэгтэй, үсрэнгүй урагшилж буй эдийн засагтай орон болоод байна. Бидний мөнхийн хөрш их гүрнүүд хоёул өөрсдийн бие даасан онцлог бодлого, байр суурьтай юм. Иймд, Монгол Улсыг геополитикийн нэн өвөрмөц байршилтай цорын ганц орон гэж үздэг.

¹ 2012 оны 11 дүгээр сард хуралдсан ХКН-ын XVIII их хурал Хятад улсын 100 жилийн ойгоор буюу 2049 онд БНХАУ баян чинээлэг, хүчирхэг, ардчилсан, соёл иргэншил бүхий төгс шинэчлэгдсэн социалист улс болно гэдгийг зарлаж, Хятад улс бол «дэлхий дээрх хамгийн том хөгжиж буй орон» хэмээн дүгнэв.

Монгол Улсын өнөөгийн хөгжлийн үйл явцад хоёр их хөрш болон гуравдагч орнуудаас үзүүлж буй хүчин зүйлийг бодитоор үнэлэх үүднээс дараах үйл явдлуудыг та бүхэнд эргэн сануулахыг хүсэж байна.

2.1. Монгол Улс, ОХУ-ын стратегийн түншлэл

Монгол Улс, ОХУ-ын хоорондын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай 1993 оны 1 дүгээр сарын 20-ны гэрээ, 2000 оны 11 дүгээр сарын 14-ний Улаанбаатарын болон 2006 оны 12 дугаар сарын 8-ны Москвагийн тунхаглалуудын шинэ зууны хоёр улсын харилцааны үндэс болсоор байв.

Хоёр улсын харилцааны түүхэн уламжлал болон шинэ зуун гарсаар байгуулсан харилцаа, хамтын ажиллагааны дээрх баримт бичгүүдэд үндэслэн хоёр улс 2009 оноос Стратегийн түншлэлийг хөгжүүлж эхэлсэнээр Монгол Улстай стратегийн түншлэлийн харилцааг хамгийн анх тогтоосон орон ОХУ болсон билээ.

Монгол, Оросын харилцаа сүүлийн жилүүдэд идэвхжиж, зөвхөн өндөр, дээд түвшний уулзалт төдийгүй яам, газар, төрийн бус байгууллага, иргэд хоорондын харилцаа мэдэгдэхүйц нэмэгдэж байна. Гэвч Монгол, Оросын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа улс төрийн харилцааны түвшинг гүйцэхгүй хэвээр байна. Хоёр орны худалдааны хэмжээ нэмэгдэхгүй, худалдааны бүтцэд дорвитой өөрчлөлт ороогүй байна.

Иймд цаашид Монгол Улсын бараа, бүтээгдэхүүнийг ОХУ-д экспортлох таатай нөхцлийг бүрдүүлэх, нэн ялангуяа манай хөдөө аж ахуйн гаралтай барааг хил залгаа Оросын мужуудад нийлүүлэхэд анхаарлаа хандуулан ажиллах шаардлагатай болсоор байна.

В.Путин 2012 оны 3 дугаар сард ОХУ-ын Ерөнхийлөгчөөр Здавь удаагаа сонгогдсоны дараа гадаад анхны айлчлалаа мөн оны 6 дугаар сард БНХАУ-аас эхэлж, хоёр орны бүх талыг хамарсан стратегийн түншлэл (*Россия и Китай выходят на новый уровень отношений-уровень всеобъемлющего стратегического партнерства*)-ийг шинэ түвшинд хүргэх тухай “Бээжингийн Тунхаглал”-д гарын үсэг зурсан. Энэ нь Монгол Улстай байгуулсан “Хамтарсан Тунхаглал”-ын үзэл санаатай ижил утгатай юм. Хоёр их гүрний бүх талын түншлэл,

хөгжлийн хамтын ажиллагаанаас бид ухарч холдох биш, харин ч санаачлагатайгаар хамтран ажиллах нь чухал болж байна.

ОХУ, БНХАУ-ыг холбосон хурдны автозам барих, хил орчмын худалдааны хэмжээг нэмэгдүүлэх зорилгоор хил дамнасан худалдааны чөлөөт бүс байгуулах зэрэг асуудлаар ОХУ-тай явуулсаар ирсэн яриа хэлэлцээний агуулга, цар хүрээг улам бүр нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Монгол, Оросын худалдаа, эдийн засгийн харилцааг эрчимжүүлэх хүрээнд манай хоёр улс 2016 оны 4 дүгээр сард ОХУ-ын Гадаад хэргийн сайд С.В.Лавров Монгол Улсад айлчлах үеэр “Монгол-Оросын Стратегийн түншлэлийг хөгжүүлэх Дунд хугацааны хөтөлбөр”-г гарын үсэг зурсан нь ихээхэн ач холбогдолтой үйл явдал болсон. Өнөөдөр бид энэхүү хөтөлбөрийн агуулгыг Монгол Улсын БНХАУ-тай байгуулсан Стратегийн иж бүрэн түншлэл байгуулах хөтөлбөртэй харьцуулан судлах ялгаатай болон ижил төстэй талыг нь авч үзэх нь ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулга 2017 оны 9 дүгээр сард ОХУ-д ажлын айлчлал хийж, Владивосток хотноо болсон Дорнын эдийн засгийн чуулга уулзалтад оролцох үеэрээ ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путинтай уудзаж, хоёр улсын эдийн засгийн хамтын ажиллагаагулам бүр идэвхжүүлж, харилцааг шинэ түвшинд гаргах хүсэлтээ илэрхийлэн тодорхой ажил хэрэгч саналуудыг гаргасан.

Тухайлбал, ОХУ, Япон улстай хамтарсан аж ахуйн нэгж байгуулж, Тавантолгойн сайн чанарын коксжих нүүрсийг дэлхийн зах зээлд гаргах зорилгоор ОХУ-ын Алс Дорнодын бүс нутаг дахь боомтын хүчин чадлыг ашиглан ажиллах саналыг тавьсан юм.

2.2. Монгол Улс ба БНХАУ-ын стратегийн түншлэл

2011 оны 6 дугаар сард Монгол Улс, БНХАУ-ын харилцааны цаашдын чиг хандлагыг *стратегийн түншлэлийн харилцаанд тулгуурлан хөгжүүлэхээр* шийдвэрлэсэн Бээжингийн “Хамтарсан Тунхаглал”-ыг, 2013 оны 10 дугаар сарын 25-нд Улаанбаатар хотноо хоёр улсын Ерөнхий сайд нарын гарын үсэг зурсан «Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд Стратегийн түншлэлийн харилцааг хөгжүүлэх дунд, урт хугацааны хөтөлбөр» нь өнөөгийн хамтын ажиллагаагааны

газрын зураг болж байгаа юм. ²

2014 оны 8 дугаар сард хоёр улсын төрийн тэргүүнүүд өргөтгөсөн хэлэлцээ хийж, Монгол, Хятадын харилцааг *Иж бүрэн түншлэлийн стратегийн харилцаанд хүрсэн* хэмээн дүгнэснээр уг харилцааг хөгжүүлэх тунхаглалд гарын үсэг зуржээ. ³

Талууд Монгол, Хятадын харилцааны өндөр түвшинд хөгжиж буй таатай үндэс суурь болон бодит шаардлагад үндэслэн, хоёр улс, хоёр ард түмний нийтлэг эрх ашигт нийцсэн стратегийн түншлэлийн харилцааг улам бүр гүнзгийрүүлэх хамтын хүсэл эрмэлзлийн дагуу “мөнхөд итгэлтэй, хариуцлагатай сайн хөрш, сайн түнш, сайн нөхөр байх”-ын тулд Монгол, Хятадын стратегийн түншлэлийн харилцааны түвшинг дээшлүүлэн Монгол, Хятадын иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоохоор санал нэгтэй байгаагаа илэрхийлсэн.

Монгол Улс, БНХАУ-ын талууд хоёр улсын өндөр, дээд түвшний харилцан айлчлалын давтамжийг хадгалж, олон улсын арга хэмжээний үеэр уулздаг уламжлалыг үргэлжлүүлж, бусад арга хэлбэрийг ашиглан стратегийн хэлхээ холбоогоо улам бэхжүүлэхийн зэрэгцээгээр НҮБ, АСЕМ, Азид хамтын ажиллагаа, итгэлцлийг бэхжүүлэх бага хурал, АСЕАН-ы Бүс нутгийн чуулга, ШХАБ, “Их Түмэн санаачилга” зэрэг олон талт байгууллага болон хамтын ажиллагааны механизмын хүрээн дэх уялдаа, зохицуулалтаа цаашид бататгахаар тохиролцоод байна. ⁴

2016 оноос Монгол Улс, БНХАУ-ын харилцаа, хамтын ажиллагаа уул уурхай, дэд бүтцийн салбарын хамтын ажиллагааны зэрэгцээ хөдөө аж ахуй, барилгын салбарт голлон чиглэгдэх байна.

Монгол Улс БНХАУ-ын талаас дэвшүүлсэн Нэг бүс, нэг зам хэмээх XXI зууны шинэ “Торгоны зам”-ын санаачилгын хүрээнд Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн дамжуулан өнгөрүүлэх бүс байгуулах саналыгдэмжин хамтран ажиллахаа 2017 онд илэрхийлээд байна.

² Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд стратегийн түншлэлийн харилцааг хөгжүүлэх дунд, урт хугацааны хөтөлбөр, Улаанбаатар, 2013.10.25.

³ Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа хөгжүүлэх тухай хамтарсан Тунхаглал, Улаанбаатар, 2014.08.21.

⁴ Монгол Улсын гадаад бодлогын Хөх ном-2016, Монгол Улсын Гадаад харилцааны яам, Улаанбаатар, 2017, 13 дугаар тал

2.3. Монгол Улс ба Гуравдагч хөрш орнуудын түншлэл

Хоёр их гүрний дунд оршдог, далайд гарцгүй орны хувьд гуравдагч хөршийн бодлого нь гайхмаар үзэгдэл биш юм. Түүхэн үйл явцыг эргэн харвал монголчууд ХХ зууны эхэн үеэс гуравдагч хөршийг ямагт эрмэлзсээр иржээ. Гэвч энэхүү эрмэлзлэл, үзэл санаа нь олон улсын байдал, гадаад, дотоод нөхцөл байдлаас шалтгаалан нэгэн үе бүдгэрэн буурч, бас нэгэн үед асаж сэргэж байсан түүхтэй.

Гуравдагч хөршийн бодлого бол улс төр, эдийн засаг, соёл, хүмүүнлэгийн салбарт өндөр хөгжилтэй ардчилсан орнуудтай хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх зорилготой цогц ойлголт гэж тодорхойлдог. Өнөөдөр гуравдагч хөршийн бодлого нь “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”, “Гадаад бодлогын үзэл баримтлал” зэрэг тулгуур бичиг баримт бичгүүдэд болон “Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого”, “Гадаад бодлогыг эдийн засагжуулах хөтөлбөр”-г тусгалаа олоод байна.

Энд онцлон тэмдэглэхэд, Монгол Улс хөрш орнуудтайгаа найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлснээр “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлогоо хэрэгжүүлэх үүд хаалга нээгдэх юм. Өөрөөр хэлбэл, Гуравдагч хөршийн бодлого бол ОХУ болон БНХАУ-тай харилцах харилцаатай холбогдол бүхий цогц асуудал болно.

Монгол Улс өөрийн хүрээлэн буй геополитикийн орчинд хөрш орнуудаас гадна гуравдагч орнуудтай түншлэлийн харилцааны эрхзүйн үндсийг бүрдүүлсэн гэж үзэж болохоор байна. Монгол Улс 1997 онд Японтой *«Иж бүрэн түншлэл»*, 2010 онд *«Стратегийн түншлэл»*, 1999 онд БНСУ-тай *«Харилцан нөхсөн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн түншлэл»*, 2006 онд *«Сайн хөршийн найрамдал, хамтын ажиллагааны түншлэл»*, 2011 онд *«Иж бүрэн түншлэл»*, 2004, 2005 онд АНУ-тай *«Стратегийн түншлэл»*, 2004 онд Канадтай *«Өргөн хүрээтэй түншлэл»*, 2005 онд Түрк улстай *«Иж бүрэн түншлэл»*, 2007 онд Австрали улстай *«Өргөтгөсөн түншлэл»*, 2007 онд Казахстантай *«Өргөн хүрээтэй түншлэл»*, 2008 онд ХБНГУ-тай *«Иж бүрэн түншлэл»*, 2009 онд Энэтхэгтэй *«Иж бүрэн түншлэл»*, 2011 онд Украинтай *«Олон талтай хамтын ажиллагааны түншлэл»*, 2013 онд ЕХ-той *«Түншлэл, хамтын ажиллагааны хэлэлцээр»*-ийн харилцааны

эрхзүйн баримт бичгүүдийг тус тус байгуулжээ.

Түншлэлийн харилцаа нь хамтын ажиллагааны ямар нэг хатуу тогтсон үзэл сурталд тулгуурладаггүй, харин улс орнуудын тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, дотоод хэрэгт үл оролцох, тэгш эрхтэй, харилцан ашигтай, хөгжлийн нийтлэг эрх ашиг, сонирхлыг тэргүүн зэрэгт тавих, улс бүрийн ялгаатай соёл иргэншил, амьдралын ёс жаягийг ойлгон хүндэтгэх, зөвшлийн үндсэн дээр шийдвэр гаргана гэж үйл ажиллагаандаа баримтлах зарчмаа тодорхойлж байна. Тиймээс түншлэл нь «гуравдагч хөрш»-ийн бодлогын хүрээнд “иж бүрэн” байж болно, “стратегийн” байж болно, “олон талтай”, эсвэл “өргөн хүрээтэй” байж болох ба “оюун санааны” түншлэл ч байж болох юм.

Өнөөдөр “Туравдагч хөрш”-бодлогын хүрээнд Өрнө, Дорнын орнуудын Монгол Улстай эдийн засгийн талаар хамтран ажиллах бодит нөхцөл, сонирхолыг буй болгох асуудал тодорхой сорилтуудтай тулгарсаар байна. Монгол Улс Өрнө, Дорнын улсуудтай харилцахдаа анхнаасаа харилцаагаа тасралтгүй жигд хөгжүүлж чадвал “Туравдагч хөрш”-ийн бодлого амжилттай хэрэгжих боломжтой гэж үзэж байна.

Үүнээс гадна “Туравдагч хөрш”-ийн бодлого амжилттай хэрэгжих гол үндэс бол Монгол Улс, хоёр хөрш болон “гуравдагч хөрш” хэмээх тулгын гурван чулууны тэнцвэрийг хангах явдал мөн.

Ялангуяа “Туравдагч хөрш” орнуудтай хөгжүүлэх эдийн засгийн бодит харилцаа, хамтын ажиллагаа нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах гол хүчин зүйлийн нэг болно. Монгол улс өнөөдөр хүн ам, зах зээлийн багтаамж багатай, аж үйлдвэржүүлэлт хөгжөөгүй байгаа нь “Туравдагч хөрш”-ийн бодлогыг жинхэнэ утгаар нь хөгжүүлэхэд хүндрэл болж байна. Учир нь “Туравдагч хөрш” орнуудаас өнөөдөр манай улстай аль салбарт хамтарч ажиллахаа тодорхойлж мэддэггүй нөхцөл байдал үүсдэг болоод уджээ.

Харин сүүлийн жилүүдэд Монгол улсад эрдэс баялаг, эрчим хүчний түүхий эдийн ихээхэн нөөц илэрсэнтэй холбоотойгоор манай хоёр хөрш болон “гуравдагч хөрш” орнууд уул уурхайн салбарт анхаарлаа хандуулж эхлээд байна. Ингэснээр эдийн засгийг солонгоруулах буюу олон төрөлтэй болгох нь дээрх бодлогын нэг

чухал үндэс болох учиртай. Ингэснээр “гуравдагч хөрш” орнуудтай ганц чиглэлд бус олон чиглэлд харилцан ашигтай хамтран ажиллах боломж нээгдэх юм.

Монгол улсын Гуравдагч хөршийн бодлогын талаар хоёр хөрш ОХУ, БНХАУ-аас улсаас албан ёсоор эсэргүүцэж байр сууриа илэрхийлсэн тохиолдол үгүй ч мөн эсрэгээрээ энэхүү бодлогыг сайшаасан, дэмжсэн үйлдэл ч гаргаагүй байна. Харин хөрш орнуудын стратеги, геополитик судалдаг эрдэмтдийн хувьд янз бүрийн сөрөг гэмээр санал дүгнэлт гаргасан нь бий.

Гэвч үнэн хэрэгтээ өнөөдөр Монгол улсын эдийн засгийн аюулгүй байдал хоёр хөршөөс ихээхэн хамааралтай хэвээр байна. “Гуравдагч хөрш” орнууд”-аас ирэх нөлөөлөл энэхүү хамаарлыг сааруулж чадаагүй байна. Энэ байдал нь эцэсдээ “Гуравдагч хөрш” орнуудаас гэхээсээ илүүтэй манай улс дахь дотоодын улс төрийн тогтворгүй байдал, бодлогын уялдаа холбоо, залгамж чанар, хууль-эрхзүйн орчин, эдийн засгийн чадамж, дан ганц уул уурхайг шүтсэн эдийн засгийн явцуу байдалтай холбоотой болж байна.

Өнөөдөр манай улсад эдийн засаг, аюулгүй байдал, хөгжлийн баталгааг хангах гуравдагч хөршийн бодлого хэрэгтэй байсаар байна. Энэ асуудлыг Монгол Улс цаашид ч дэвшүүлэн тавих болно. Учир нь манай “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлого бол найрамдалт харилцаатай мөнхийн хоёр хөрш улсынхаа эсрэг чиглэсэн бодлого биш, харин Монгол улсын нэр нөлөөг олон улсад даацтай хүргэх, бүс нутгийн ардчилал, энх тайван, тогтвортой байдал, эдийн засгийн интеграцид идэвхтэй оролцох түншлэлийн бодлого юм.

Дүгнэлт

Монгол Улсын гадаад бодлогынтүүхэн нөхцлийг дүгнэн өгүүлэхэд, XX зууны Монгол улсын тусгаар тогтнолын түүхэнд хөрш Орос, Хятад гүрнүүд түүхэн нөлөөг үзүүлсэн нь дамжиггүй. Гэвч үүний нэгэн адилаар Монгол Улсаас хөрш Орос, Хятадын ард түмний тусгаар тогтнолын үйл явцад сорилт бэрхшээл тулгарсан үед “сэтгэлийн тус багадахгүй” гэдгээр дэмжин тусалж, хувь нэмэрээ оруулж байсан нь түүхэн үнэн юм.

ЗХУ-ын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдалд ноцтой аюул учирсан Дэлхийн II дайны хүнд бэрх жилүүдэд Монголчууд Оросын ард түмэнд “Зовох цагт нөхрийн чанар танигдана” гэдгээр өөрт байгаа боломжоо шавхан тусалж байлаа.

1945 оны Чөлөөлөх дайнд БНМАУ-ын Ардын армийн 80 мянган цэрэг дайчид Өвөр Монгол, Хятадын ард түмнийг Японы түрэмгийлэлээс чөлөөлөхийн төлөө мөр зэрэгцэн тулалдаж, ялалт байгуулсан түүхтэй.

Энэ бүхнээс дүгнэж үзвэл өнгөрсөн зуунд их гүрнүүдээс Монгол Улсын тусгаар тогтнолд зөвхөн нөлөөлж ирсэн бус Монгол Улс ч хоёр их гүрний тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, аюулгүй байдлыг бэхжүүлэн хамгаалахад бодит хувь нэмэрээ оруулж байсныг мартаж учиргүй юм.

Гэвч өнөөдөр Монгол Улсын XX зууны түүхэн сургамжийг эргэн харвал бидний өнгөрсөн түүхт бичлэгт номлогдож ирсэн олон үйл явдал огтоос өөр агуулгатай байсныг ч энд дурдах ёстой. Тухайлбал, ДИУ, БНМАУ-ыг хүлээн зөвшөөрсний дараахан ЗХУ, БНМАУ-ыг бүрэн хүлээн зөвшөөрч “Нөхөрлөл ба харилцан туслалцах тухай гэрээ”-г анх удаа байгуулж, Улаанбаатарт суугаа бүрэн эрхт төлөөлөгчийн газраа ЗХУ-ын Элчин сайдын яам болгон өөрчилж байсныг ⁵ социалист нийгмийн төлөөх жилүүдэд огт дурсдаггүй байлаа.

Дэлхийн олон улсын харилцааны үйл явцын өрнөл, үзэл суртлаар хөшиглөн тусгаарласан “Хүйтэн дайн”-ы он жилүүдэд Монголын ард түмэн 1911, 1921 оны хувьсгалаар дэвшүүлсэн улс төр, эдийн засгийн бүрэн эрх чөлөөгөө ханган жинхэнэ утгаар бие даан оршин тогтнох язгуур хүсэл зорилгодоо бүрэн хүрч чадаагүй билээ.

Гэвч өнөөдрийн Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийн байдлыг авч үзвэл дээрх дүгнэлт бүрэн утгаар хэрэгжсэн гэж үзэхэд учир дутагдалтай байна. Энэхүү учир дутагдлаа засаж арилгах нь энэ цаг үеийн бүх монголчуудын түүхийн өмнө хүлээх хариуцлага байх ёстой.

Бид өнөөдрөөс өнгөрсөн түүхийг хялбаршуулан шүүж, уран гоё үгээр зэмлэн шүүмжлэх хялбархан боловч 1911 оноос хойших 106 жилийн туулсан түүхэн нөхцөл байдал бүрийг ухаалгаар зөв ойлгож

⁵ Хэрээд Л.Жамсран, Монголын төрийн тусгаар тогтнолын сэргэлт, Улаанбаатар, 1997, 274 дүгээр тал.

байх нь нэн чухал юм.

БНМАУ-ын төлөө амь бие, итгэл, сэтгэл, зүтгэлээ зориулсан өвөг дээдэс, ахмад үеийнхэн маань өөрийн улсаа “бамбай улс”, “дагуул улс”, “жийргэвч улс” гэж хэзээ ч нэрлэж байгаагүй атал тэрхүү түүхэн нөхцөлд амьдарч байгаагүй залуу үеийнхэн сүүлийн жилүүдэд гадны үзэл онолын нөлөөнд автаж, аливаа түүхэн үйл явцын уг мөн чанарыг ухаж ойлгохгүйгээр хөнгөн өнгөцхөнөөр хандах үзэгдэл бага биш болсныг дор бүрнээ бодууштай санагдаж байна.

Монгол Улсын гадаад бодлогын өнөөгийн байдал, хэтийн төлөвийг эргэцүүлэхүйд, 2011 оны 2 дугаар сард шинэчлэн батлагдсан “Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал”-д «ОХУ, БНХАУ-тай найрсаг харилцаатай байх нь Монгол Улсын гадаад харилцааны бодлогын эн тэргүүний зорилт мөн бөгөөд тэдгээр улстай бүхэлдээ тэнцвэртэй харилцаж, сайн хөршийн ёсоор өргөн хүрээтэй хамтын ажиллагаа хөгжүүлнэ»⁶ гэж заасан нь 1994 оны Гадаад бодлогын заалтыг дахин нотолсон хэрэг болсон юм.

Монгол Улсаас мөнхийн хөрш ОХУ, БНХАУ-тай гурван талт хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, худалдаа, эдийн засаг, боловсрол, соёлын салбарт бодитоор хамтран ажиллах талаар сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй анхаарч байна.

Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ-ын Төрийн тэргүүн нарын “Улаанбаатарын уулзалт”-ын санаачлагыг хэрэгжүүлэх талаарх анхны гурван талт дээд уулзалтыг 2014 оны 9 дүгээр сарын 11-нд Тажикстаны нийслэл Душанбе хотноо амжилттай зохион байгуулсан. Хоёр дахь Гурван талт дээд хэмжээний уулзалтыг Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдоржийн санаачилгаар 2015 онд ОХУ-ын Уфа хотноо амжилттай зохион байгуулсан. Улмаар 2016 оны 6 дугаар сард Ташкент хотноо Монгол, Орос, Хятадын Ерөнхийлөгч нар гурав дахь удаагаа Дээд хэмжээнд уулзсан билээ.

Уулзалтаар Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ-ын төрийн тэргүүн нарын “Улаанбаатарын уулзалт”-ын агуулга, зарчмыг хэлэлцэж байх асуудлын тухай Монгол Улсын санаачилгын талаар тийнхүү хэлэлцэж, тодорхой ойлголцол, тохиролцоонд хүрч чадсан нь Монгол Улсын

⁶ Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал, Улаанбаатар, 2011.

гадаад бодлогын шинэ парадигм болсон юм.

Энэ үеэр Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ-ын хооронд “Эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөр”, “Зарим нэр төрлийн бараанд хийсэн гаалийн хяналтын дүнг харилцан хүлээн зөвшөөрөх тухай хэлэлцээр”-ийг тус тус байгуулжээ. Мөн энэхүү дээд хэмжээний уулзалтын хүрээнд 2016 оны 12 дугаар сарын 8-ны өдөр Москва хотноо Азийн авто замын сүлжээгээр олон улсын авто тээвэр гүйцэтгэх тухай Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээрт гарын үсэг зурсан байна.

Ийнхүү Монгол, Орос, Хятадын төрийн тэргүүн нарын дээрх гурван талт уулзалтын хүрээнд гурван улсыг дамнасан “Эдийн засгийн коридор”-ыг байгуулахаар тохиролцож, манай талаас санаачилсан “Хөгжлийн зам” олон улсын төслийнхөө дагуу бид төмөр зам, автозам, хий болон газрын тос дамжуулах хоолой, цахилгаан дамжуулах шугам, шилэн кабель байгуулахыг хөрш орнуудад санал болгон бодит ажил хэрэг болгох үлдээд байна. Төмөр замын салбарт ОХУ-тай хамтран “Улаанбаатар төмөр зам”-ын хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, дамжин өнгөрөх тээврийн томоохон цэг болгох боломжтой бөгөөд баруун, зүүн бүсээр дайрах хоёр шинэ коридорыг байгуулж боломжтой нь харагддаг.

Автозамын тухайд 2014 онд анх удаа хатуу хучилтаг замаар Орос-Хятадыг Монголын нутгаар холбосон үйл явдал болсон. Баруун бүсийн нутагт, тухайлбал, Баян-Өлгий, Ховд аймгаар дайрсан Орос-Хятадыг холбосон босоо тэнхлэгийн авто замыг 2016 онд ашиглалтад оруулаад байна. Түүнчлэн зүүн бүсийн нутагт босоо тэнхлэгийн авто замыг мөн тавих ёстой.

Цаашид гурван талт хамтын ажиллагааны хүрээнд гурван улсыг дамнасан дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт, дамжин өнгөрөх тээвэр, аж үйлдвэрийн хамтын ажиллагаа, худалдааг хөнгөвчлөх, эрчим хүч, аялал жуулчлал, байгаль орчин, боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, техник, хүмүүнлэгийн болон эрүүл мэндийн салбарт бодит үр өгөөжөө өгсөн төслүүдийг хэрэгжүүлж, үр дүнд хүрэх талаар идэвхтэй хамтран ажиллах шаардлагатай байна.

Гурван талт хамтын ажиллагааны хүрээнд Дээд хэмжээний уулзалт тогтмолжиж, гурван улсыг дамнаулсан эдийн засгийн коридор

бий болгохоор тохиролцсон нь Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ хамтдаа цаашид эдийн засгийн хөгжилд түлхүү анхаарах болсноо зарласан хэрэг болсон. Эндээс дүгнэхэд өнөөдөр Монгол Улс энэхүү гурамсан харилцааны идэвхтэй оролцогч, нэн таатай холбогч “суваг” болох бүрэн боломж нээгдсэн хэмээн дүгнэж болохоор байна.

Бид мөнхийн хоёр их хөрш ОХУ, БНХАУ-тай стратегийн түншлэлийг хөгжүүлэхийн зэрэгцээ “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлогоо тогтвортой хэрэгжүүлэх чухал юм. Гэвч Монгол Улсын “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлогын ирээдүйн төлөвийг шинжлэхүйд Монгол улсад гадаад орчны нөлөөллөөс гадна дотоодын экологийн хямрал, нийгэм-эдийн засгийн доройтол, хүн амын ядуурал, авилгал, шинжлэх ухаан-технологийн хоцрогдол илүүтэй бэрхшээл болох магадлалтай байна.

Манай “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлогод нийгмийн дотоод тулгамдсан асуудлаа шийдвэрлэх, сул талуудаа арилгахад гуравдагч түнш орнуудын бодит дэмжлэг, сонирхлыг хандуулах нь чухал байна. Гэвч нэн тэргүүнд Монгол Улсын хувьд хөрш Орос, Хятадын аль нь ч “Гуравдагч хөрш”-өөс илүү чухал ач холбогдолтой байна гэдгийг ямагт санах нь зүйтэй.

Иймд улс орныхоо түүхэн туршлагыг харгалзан ашиг сонирхлын тэнцвэрийг буй болгохыг зорьсон “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлогоо амжилтад хүргэх эсэх нь Орос, Хятад улсуудтай харилцаагаа хэрхэн цааш нь тасралтгүй хөгжүүлэхээс ихээхэн хамаарна. Энэ нь бид хоёр хөршийнхөө амин чухал эрх ашгийг хэрхэн харгалзан үзэхээс шалтгаалах болно.

Тийм ч учраас Монгол улсын гадаад бодлогыг Монгол улс-Хөрш улсууд-Гуравдагч хөрш орнууд гэсэн гадаад бодлогын тулгын гурван чулуунд ямагт суулган авч явах нь чухал гэдгийг онцлон тэмдэглэж байна.

НОМ ЗҮЙ

1. *Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал*, Улаанбаатар, 2011.
1. *Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал*, Улаанбаатар, 2010.
1. *Гадаад бодлогыг эдийн засагжуулах хөтөлбөр*, Улаанбаатар, 2009.
2. *Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд стратегийн түншлэлийн харилцааг хөгжүүлэх дунд, урт хугацааны хөтөлбөр*, Улаанбаатар, 2013.10.25.
3. *Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа хөгжүүлэх тухай хамтарсан Тунхаглал*, Улаанбаатар, 2014.08.21.
4. *Монгол Улсын гадаад бодлогын Хөх ном-2016*, Монгол Улсын Гадаад харилцааны яам, Улаанбаатар, 2017, 13 дугаар тал.
5. *Их гүрнүүдийн хүрээлэлд орших улсын бодлого: Монгол улсын “Гуравдагч хөрш”-ийн бодлого*, Эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхэтгэл, Улаанбаатар, Мөнхийн үсэг, 2011, 173 тал.
6. *Монгол Улсын байнга төвийг сахих статус: Сорилт ба боломж эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл*, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар, МУИС-ийн ОУХНУСургууль, Улаанбаатар, 2016.
7. Хэрээд Л.Жамсран, *Монголын төрийн тусгаар тогтнолын сэргэлт*, Улаанбаатар, 1997.
8. Ж.Баясах, *Монгол Улс ба Хөрш орны гадаад бодлого*, Улаанбаатар, 2015.
9. Р.Болд, *Геополитик ба Монгол*, Нээлттэй лекц, Улаанбаатар, 2017, 31 тал.
10. Л.Хангай, *Монгол-Оросын харилцаа, хамтын ажиллагаа*, Улаанбаатар, 2016.